

Η ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ

**ΜΑΝΑΛΗΣ Π.¹, ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ Σ.², ΣΟΥΡΜΠΗ Α.³, ΠΛΑΤΑΝΙΣΤΙΩΤΗ Σ.⁴
και ΜΑΚΡΙΔΗΣ Γ.⁵**

^{1,3} Υπεύθυνοι Π.Ε. Δ/σης Δ/θμιας Εκ/σης Πειραιά, ² Υπεύθυνη Π.Ε. Δ/σης Δ/θμιας Εκ/σης Δ. Αττικής, ⁴ Εκπαιδευτικός, Ms Βιολόγος, ⁵ Εκπαιδευτικός, κοινωνιολόγος, υποψήφιος διδάκτωρ
e-mail: sp_marg@otenet.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μέρος μιας έρευνας, που έγινε με τη χρήση ερωτηματολογίου σε εκπαιδευτικούς που υλοποίησαν προγράμματα ΠΕ στα σχολεία των Διευθύνσεων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Πειραιά και Δυτικής Αττικής κατά τη σχολική χρονιά 2004-05. Στόχος της έρευνας είναι η καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης - σε θέματα χρόνου και ποιότητας των προγραμμάτων - και η διατύπωση προτάσεων για την υπέρβασή τους. Το δείγμα της έρευνας ήταν 107 προγράμματα Π.Ε. σε σύνολο 127 που υλοποιήθηκαν στις Δ/σεις Β/θμιας Εκ/σης Πειραιά (86) και Δυτικής Αττικής (41). Η παρούσα εργασία εστιάζει σε ζητήματα που επηρεάζουν την **ποιότητα των προγραμμάτων**, όπως αυτά αναδεικνύονται από την μελέτη και ανάλυση των απαντημένων ερωτηματολογίων, εντοπίζει τις αδυναμίες και προτείνει λύσεις για την αντιμετώπισή τους. Σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση της ποιότητας των προγραμμάτων είναι η επιμόρφωση. Για τη στατιστική επεξεργασία του ερωτηματολογίου και τα σχετικά γραφήματα χρησιμοποιήθηκαν τα προγράμματα SPSS και Excel. Ο εντοπισμός των σημαντικών στατιστικά διαφοροποιήσεων έγινε με τη μέθοδο Pearson Chi-Square.

MANALIS P.¹, MARGARITI S.², SOURBI A.³, PLATANISTIOTI S.⁴, and MAKRIDIS G.⁵

^{1,3} Environmental Education Coordinator, Piraeus Department of Secondary Education
² Environmental Education Coordinator, West Attica Department of Secondary Education,
⁴ Secondary School teacher, Ms Biologist, ⁵ Secondary School teacher, Sociologist
e-mail: sp_marg@otenet.gr

ABSTRACT

This paper is part of a questionnaire - type survey addressed to teachers who ran environmental education projects in secondary schools of Piraeus and West Attica areas during 2004-05. The total number of the answered questionnaires was 107. The survey aims at identifying the problems referring to time and quality which arise during the implementation of the projects and making proposals for their improvement. This paper focuses on questions related to the quality of projects - as arise from the study and analysis of the answered questionnaires - confines relevant weaknesses and tries to make proposals for their improvement as well. Teacher-training is a determinant to improving e.e. projects.

Λέξεις κλειδιά: Περιβαλλοντικής Εκπαίδευση, ποιότητα προγραμμάτων, επιμόρφωση

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Π.Ε.), στην τριαντάχρονη πορεία της, ως προαιρετική δραστηριότητα και καινοτόμος εκπαιδευτική διαδικασία (μέσα από την υλοποίηση προγραμμάτων), παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες και προβλήματα, που σχετίζονται κυρίως με την ποιότητα των προγραμμάτων και το χρόνο διεξαγωγής τους.

Η παρούσα εργασία αποτελεί το δεύτερο σκέλος μιας έρευνας, που ασχολήθηκε με τους παράγοντες χρόνου υλοποίησης και ποιότητας των προγραμμάτων Π.Ε. και φιλοδοξεί να συμβάλλει στην καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση δίνοντας έμφαση στα ποιοτικά στοιχεία των προγραμμάτων Π.Ε., συμβάλλοντας έτσι και στην αυθεντικότερη προσέγγιση αυτής της πραγματικότητας.

Η έρευνα, που διεξάχθηκε με τη μορφή ερωτηματολογίου προς τους συντονιστές των σχολικών προγραμμάτων Π.Ε. κατά τη σχολική χρονιά 2004 - 05 στις Δ/σεις Δ/θμιας Εκπ/σης Πειραιά και Δυτ. Αττικής επιχειρεί να καταγράψει:

Α) Τις συνθήκες σχεδιασμού και υλοποίησης των προγραμμάτων Π.Ε. (χρόνος και συνθήκες λειτουργίας των Περιβαλλοντικών Ομάδων, τρόπο και κριτήρια επιλογής του θέματος, ποικιλότητα στόχων, βαθμό επίτευξης της ομαδικότητας, διδακτικές τεχνικές, ανάπτυξη δράσεων και παρεμβάσεων, συνεργασίες, εκπαιδευτικές επισκέψεις, συμμετοχή σε προγράμματα ΚΠΕ, θεματικά δίκτυα, αξιοποίηση εκπαιδευτικού υλικού κ.ά.) (25 ερωτήσεις).

Β) Τις απόψεις των εκπαιδευτικών για ορισμένα από τα παραπάνω θέματα, αλλά και γενικότερα για το θεσμό της Π.Ε. (11 ερωτήσεις).

Για τη διατύπωση των ερωτήσεων ελήφθη επίσης υπόψη ο οδηγός εντύπου αξιολόγησης πρότασης ΣΠΠΕ του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Βασικός στόχος της έρευνας είναι η ανάδειξη και πιστοποίηση της πραγματικής κατάστασης που επικρατεί στα σχολεία της Δ/θμιας Εκπαίδευσης σχετικά με τα ζητήματα της ποιότητας και του χρόνου υλοποίησης των προγραμμάτων Π.Ε., η διερεύνηση των όποιων προβλημάτων σχετίζονται με τα ζητήματα αυτά καθώς και η διατύπωση προτάσεων για την υπέρβασή τους.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται ένα τμήμα των αποτελεσμάτων, που αφορά βασικά μεθοδολογικά βήματα κατά το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός προγράμματος Π.Ε. καθώς και σχετικές απόψεις των εκπαιδευτικών.

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Το δείγμα της έρευνας ήταν 107 προγράμματα Π.Ε. σε σύνολο 127, που υλοποιήθηκαν τη σχολική χρονιά 04 - 05 στις Δ/σεις Β/θμιας Εκ/σης Πειραιά (86) και Δυτικής Αττικής (41). Η έρευνα (στατιστική – περιγραφική) έγινε με τη συμπλήρωση ειδικού ερωτηματολογίου, που συμπληρώθηκε από τους συντονιστές των προγραμμάτων (Πειραιάς 82 και Δ. Αττική 25) στο τέλος της σχολικής χρονιάς. Το ερωτηματολόγιο που συμπληρώθηκε ανώνυμα, περιελάμβανε - ως προς τον τύπο - ερωτήσεις «κλειστές», «ανοικτές» και «πολλαπλής επιλογής». Οι ανοικτές ερωτήσεις κωδικοποιήθηκαν εκ των υστέρων και δημιουργήθηκαν σχετικές κατηγορίες. Μέσα από το ερωτηματολόγιο δόθηκε επίσης η ευκαιρία στους εκπαιδευτικούς να αξιολογήσουν θέματα σχετικά με παράγοντες, που επηρεάζουν την υλοποίηση των προγραμμάτων (Μ.Ο.). Εκτός από τις ερωτήσεις που αφορούσαν τη λειτουργία των προγραμμάτων Π.Ε. στο σχολείο, υπήρχαν ερωτήσεις που αφορούσαν το προφίλ των εκπαιδευτικών (ανεξάρτητες μεταβλητές), η διασταύρωση των οποίων με τις εξαρτημένες μεταβλητές βοήθησε στο να προσδιοριστούν καλύτερα οι απαντήσεις.

Μετά από την εισαγωγή των στοιχείων στον Η/Υ, έγινε επεξεργασία των δεδομένων με το στατιστικό πακέτο S.P.S.S. Ο εντοπισμός των σημαντικών στατιστικά διαφοροποιήσεων έγινε με

τη μέθοδο Pearson Chi-Square. Για την καλύτερη παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων δημιουργήθηκαν πίνακες και γραφήματα μέσω του EXCEL.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

3.1 Ταυτότητα δείγματος

Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζεται το προφίλ των εκπαιδευτικών.

Πίνακας 1. Φύλο, ηλικία, πτυχίο και τύπος σχολείου

Φύλο	N		%		Ηλικία		N		%		Πτυχίο		N		%		Τύπος σχολείου		N		%	
Άντρες	51	47,7	<30	3	2,8	AEI	86	80,4	Γυμνάσιο	52	48,6											
Γυναίκες	56	52,3	31 - 45	55	51,4	ΤΕΙ	19	17,8	Λύκειο	26	24,3											
			45 - 60	49	45,8	Δ.Α.	2	1,9	ΤΕΕ	29	27,1											
Σύνολο	107	100,0		107	100,0		107	100,0		107	100,0									107	100,0	

Πίνακας 2. Σπουδές – Επιμόρφωση στην Π.Ε.

Σπουδές	N		%		Επιμόρφωση στην Π.Ε.		Αριθμός σεμιναρίων		
Διδακτορικό Π.Ε.	1	0,9	Ναι	69	64,5	1 – 5	52	48,6	75,4
Διδακτορικό	2	1,9	Όχι	34	31,8	6 – 10	9	8,4	13,0
Μεταπτυχιακό Π.Ε.	1	0,9	Δ.Α.	4	3,7	11 – 20	2	1,9	2,9
Μεταπτυχιακό	9	8,4	Σύνολο	107	100,0	>21	4	3,7	5,8
Δεύτερο πτυχίο	4	3,7				Δ.Α.	2	1,9	2,9
Άλλο πτυχίο	9	8,4				Σύνολο	69	64,5	100,0
Δ.Α.	81	75,7							
Σύνολο	107	100,0							

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία των Πινάκων 1 και 2 οι εκπαιδευτικοί έχουν ίση περίπου αναλογία ως προς το φύλο (52,3% γυναίκες - 47,7% άντρες) και πτυχίο AEI στην πλειοψηφία τους (80,4%). Ένα ποσοστό (12,1%) των εκπαιδευτικών έχει μεταπτυχιακές σπουδές (1,8% στην Π.Ε.) και το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών (64,5%) έχει κάποια επιμόρφωση στην Π.Ε.

Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί επίσης (72%) έχουν υλοποιήσει στο παρελθόν πρόγραμμα ενώ το 25,2% των παραπάνω προγραμμάτων, δηλαδή ένα στα τέσσερα, αφορούσε πρόγραμμα που υλοποιείτο στα πλαίσια της συνεργασίας του ΥΠΕΠΘ με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου (ΣΠΠΕ).

3.2 Επιλογή θέματος και στόχοι

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 3, στην πλειοψηφία των προγραμμάτων (60,7%), το θέμα επιλέγεται από τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές/τριες μετά από συζήτηση, ενώ σε ποσοστό 20,6% το θέμα επιλέγεται **μόνο** από τον εκπαιδευτικό. Η ανάλυση των δεδομένων έδωσε στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις σχετικά με: α) **το αν ο εκπαιδευτικός υλοποιεί για πρώτη φορά πρόγραμμα ή όχι** ($p < 0,025$, $N=107$) (Πίνακας 4), και β) **την εμπειρία** του εκπαιδευτικού στην υλοποίηση προγραμμάτων ($p < 0,024$, $N=107$).

Όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 4 ένα μεγάλο ποσοστό (**36,7%**) των εκπαιδευτικών, που υλοποιούν για πρώτη φορά πρόγραμμα, επιλέγουν το θέμα οι ίδιοι, ενώ οι εκπαιδευτικοί με κάποια εμπειρία στην υλοποίηση προγραμμάτων επιλέγουν το θέμα μετά από συζήτηση με τους μαθητές/τριες (**68,8%**). Προέκυψε επίσης, ότι εκπαιδευτικοί με μεγάλη εμπειρία στην υλοποίηση προγραμμάτων (από 7 προγράμματα και πάνω) συναποφασίζουν το θέμα του προγράμματος μετά από συζήτηση με την περιβαλλοντική ομάδα σε ποσοστό 100%.

Πίνακας 3. Επιλογή θέματος

Πως έγινε η επιλογή του θέματος;	N	%
Από τον εκπαιδευτικό	22	20,6
Από τους μαθητές με βάση τα ενδιαφέροντά τους	8	7,5
Συμμετοχή σε θεματικό δίκτυο	12	11,2
Από εκπαιδευτικό μετά από συζήτηση ...	65	60,7
Σύνολο	107	100,0

Πίνακας 4. Επιλογή θέματος και υλοποίηση προγράμματος για 1^η φορά ή όχι

Πως έγινε η επιλογή του θέματος;	Υλοποιείτε για 1 ^η φορά πρόγραμμα Π.Ε.;		Σύνολο
	ΝΑΙ	ΟΧΙ	
Από τον εκπαιδευτικό	11 36,7%	11 14,3%	22 20,6%
Από τους μαθητές με βάση τα ενδιαφέροντά τους	2 6,7%	6 7,8%	8 7,5%
Συμμετοχή σε θεματικό δίκτυο	5 16,7%	7 9,1%	12 11,2%
Από εκπαιδευτικό μετά από συζήτηση...	12 40%	53 68,8%	65 60,7%
Σύνολο	30 100%	77 100%	107 100%

Ο Πίνακας 5 αναφέρεται στους διδακτικούς στόχους που τέθηκαν.

Πίνακας 5. Διδακτικοί στόχοι

Οι στόχοι που θέσατε ήταν κυρίως ...	Γνωστικοί		Συναισθηματικοί		Ψυχοκινητικοί		Και οι 3 τομείς στόχων	
	N	%	N	%	N	%	N	%
ΝΑΙ	81	75,4	63	58,9	51	47,7	24	22,4
ΟΧΙ	26	24,3	44	41,1	55	51,4	83	77,6
Σύνολο	107	100,0	107	100,0	107	100,0	107	100,0

Από τα δεδομένα του Πίνακα 5 φαίνεται ότι μόνο το 22,4 % των εκπαιδευτικών έθεσε στόχους που κάλυπταν ισότιμα και τους τρεις τομείς (γνωστικό, συναισθηματικό, ψυχοκινητικό) στα προγράμματα. Οι υπόλοιποι έθεσαν στόχους που κάλυπταν κυρίως ένα ή δύο τομείς με προτεραιότητα τους γνωστικούς στόχους.

Από την ανάλυση των δεδομένων του Πίνακα 5 προέκυψαν τα παρακάτω:

- Η υιοθέτηση κυρίως συναισθηματικών στόχων έδωσε στατιστικά πολύ σημαντικές διαφοροποιήσεις σχετικά με τον τύπο του σχολείου ($p < 0,004$, $N=107$). Πιο συγκεκριμένα συναισθηματικοί στόχοι τέθηκαν κυρίως στα Γυμνάσια (75%), έναντι 46,2% στα Λύκεια και 41,4% στα ΤΕΕ. Επίσης στατιστικά διαφοροποιήσεις, λιγότερο σημαντικές ($p < 0,048$, $N=107$), προέκυψαν σχετικά με το φύλο. Στα προγράμματα που τέθηκαν κυρίως συναισθηματικοί στόχοι, οι εκπαιδευτικοί ήταν γυναίκες σε ποσοστό 69,7% (έναντι 49% των ανδρών).
- Η υιοθέτηση κυρίως ψυχοκινητικών στόχων έδωσε στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις σχετικά με το φύλο ($p < 0,009$, $N=107$) και τη διάρκεια της επιμόρφωσης ($p < 0,022$, $N=107$). Τέθηκαν κυρίως ψυχοκινητικοί στόχοι από εκπαιδευτικούς γυναίκες σε ποσοστό 60,7%

(έναντι 33,3% των ανδρών) και από εκπαιδευτικούς (75% έως 100%) με μεγάλη διάρκεια επιμόρφωσης (πάνω από ένα μήνα).

- Τέλος η υιοθέτηση στόχων και των 3 τομέων έδωσε στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις – όχι πολύ ισχυρές - σχετικά με **την επιμόρφωση** ($p < 0,041$, $N=107$) και τον **τύπο σχολείου** ($p < 0,033$, $N=107$). Συγκεκριμένα έθετε και τους 3 στόχους στα προγράμματα, **το 27,5%** των εκπαιδευτικών με επιμόρφωση (έναντι 8,8% αυτών που δεν είχαν επιμόρφωση) και το **32,7%** των Γυμνασίων (Λύκεια 7,7% και ΤΕΕ 17,2%).

Ζητήθηκε επίσης από τους εκπαιδευτικούς να εκφράσουν το βαθμό συμφωνίας τους - από την μέχρι τώρα εμπειρία τους - με προτάσεις που αφορούν την επιλογή του θέματος και στόχων στα προγράμματα Π.Ε. (Πίνακας 6).

Πίνακας 6. Βαθμός συμφωνίας των εκπαιδευτικών με προτάσεις σχετικές με την επιλογή του θέματος και στόχων.

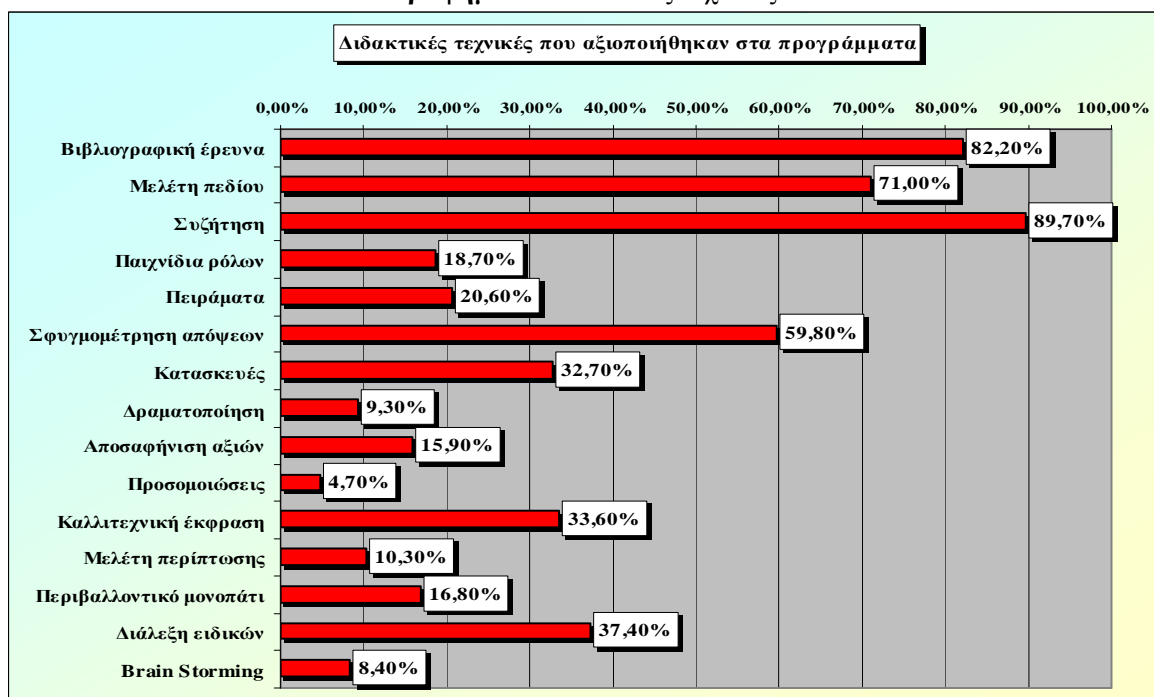
Από τη μέχρι τώρα εμπειρία σας, κατά πόσο συμφωνείτε με τα παρακάτω: (N=107)	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ	Δ.Α.	Σύνολο
Η επιλογή του θέματος γίνεται συνήθως από τους μαθητές	4,7%	30,8%	25,2%	28,0%	7,5%	3,7%	100,0%
Οι στόχοι των προγραμμάτων Π.Ε. είναι κυρίως γνωστικοί	2,8%	12,1%	32,7%	45,8%	3,7%	2,8%	100,0%

Από τα δεδομένα του Πίνακα 6 φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί, από τη μέχρι τώρα εμπειρία τους, διαπιστώνουν ότι η επιλογή του θέματος συνήθως δεν γίνεται από τους μαθητές και ότι υπάρχει μια τάση για υιοθέτηση κυρίως γνωστικών στόχων.

3.3 Διδακτικές τεχνικές

Το Γράφημα 1 αναφέρεται στις διδακτικές τεχνικές που αξιοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση των προγραμμάτων.

Γράφημα 1. Διδακτικές τεχνικές

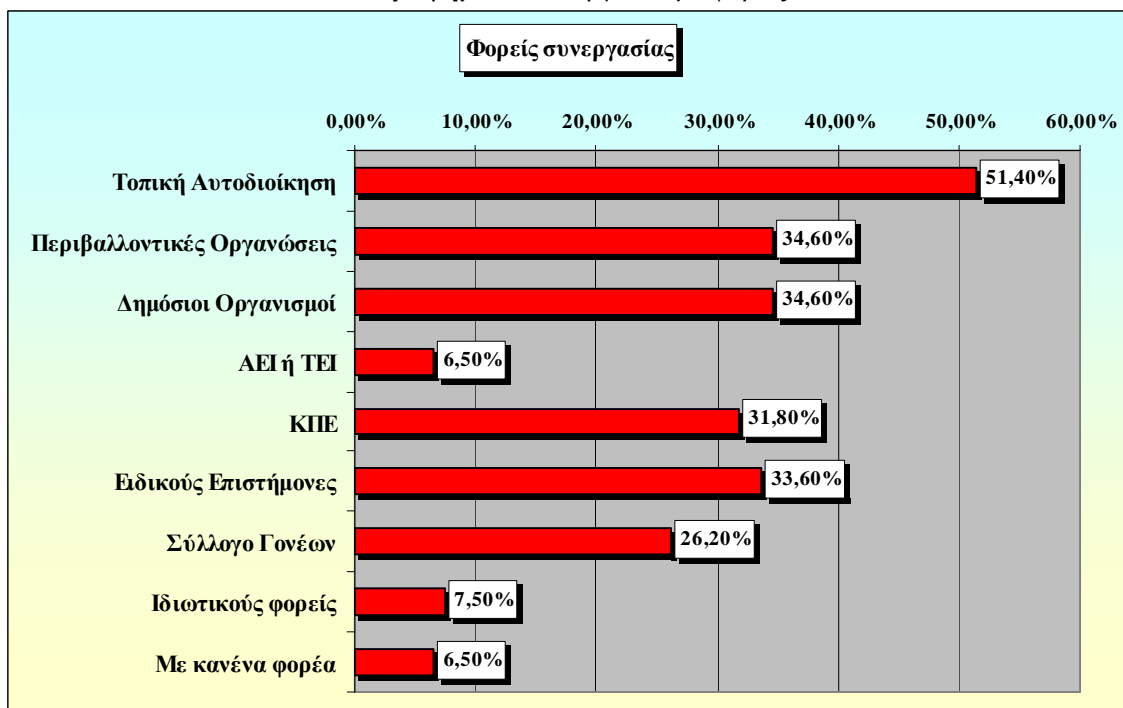

Οι πιο δημοφιλείς διδακτικές τεχνικές είναι η συζήτηση (89,7%), η βιβλιογραφική έρευνα (82,2%), η μελέτη πεδίου (71,0%) και η επισκόπηση απόψεων (59,8%). Άλλες διδακτικές τεχνικές, που δίνουν ποικιλία στα προγράμματα Π.Ε. και «διαστέλλουν» το χρόνο σε αυτά, έχουν σαφώς μικρότερα ποσοστά. Σε ό,τι αφορά τη συζήτηση, εκτιμούμε - από την επαφή μας με τους συναδέλφους και την εμπειρία μας - ότι στις περισσότερες περιπτώσεις διεξάγεται γενικά, χωρίς δομή, στόχους κ.ά., δεν αξιοποιείται δηλαδή σωστά ως διδακτική μέθοδος. Επίσης επισημαίνουμε ότι αρκετά από τα προγράμματα εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στη βιβλιογραφική έρευνα χωρίς μεγάλη επέκταση σε άλλες βιωματικές τεχνικές, κάτι που αποτελεί τη συνηθέστερη αδυναμία. Άλλωστε και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί που πήραν μέρος στην έρευνα θεωρούν ότι ένας ικανός αριθμός προγραμμάτων προσεγγίζει το θέμα κυρίως βιβλιογραφικά: **πολύ** (49,5%) και **πάρα πολύ** (11,2%).

3.4 Συνεργασία με φορείς

Η μεγάλη πλειοψηφία των προγραμμάτων (93,5%) αναφέρει συνεργασία με κάποιο φορέα, όπως φαίνεται και στο Γράφημα 2. Παρατηρούμε ότι ο κύριος φορέας συνεργασίας παραμένει η Τοπική αυτοδιοίκηση κάτι που αναμένεται αλλά και επιδιώκεται. Μικρότερος αλλά σημαντικός αριθμός επιδιώκει συνεργασία με Περιβαλλοντικές οργανώσεις (34,65), Δημόσιους Οργανισμούς (34,65), Ειδικούς Επιστήμονες (33,6%) και ΚΠΕ (31,8%). Λιγότεροι συνεργάζονται με το Σύλλογο Γονέων, αν και ο χαρακτήρας αυτής της συνεργασίας τις περισσότερες φορές παραμένει σε πρακτικό επίπεδο. Να σημειώσουμε την ουσιαστική έλλειψη σύνδεσης των προγραμμάτων με τα ΑΕΙ και ΤΕΙ. Ακόμα και αυτό το μικρό ποσοστό που δηλώνει ότι συνεργάζεται (6,5%), συνήθως απευθύνεται μεμονωμένα σε κάποιο πανεπιστημιακό ή χρησιμοποιεί κάποια υποδομή των ΑΕΙ, εφόσον δεν υπάρχουν οργανωμένα προγράμματα συνεργασίας.

Γράφημα 2. Συνεργασία με φορείς

3.5 Εκπαιδευτικές επισκέψεις, συμμετοχές σε θεματικό δίκτυο, συνεργασίες με άλλα σχολεία

Ο Πίνακας 7 δείχνει το πλαίσιο βασικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων. Βλέπουμε ότι η κυριότερη δραστηριότητα είναι η επίσκεψη σε φυσικές ή δομημένες περιοχές με ιδιαίτερο περιβαλλοντικό ενδιαφέρον (70,1%) και ακολουθούν η

συμμετοχή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα των ΚΠΕ (28%), η συμμετοχή σε θεματικό δίκτυο, ενώ η λιγότερο διαδεδομένη δραστηριότητα είναι η συνεργασία με άλλα σχολεία (19,6%)

Πίνακας 7. Εκπαιδευτικές επισκέψεις, συμμετοχές σε θεματικό δίκτυο, συνεργασίες με άλλα σχολεία

N=107	Επίσκεψη σε φυσική ή δομημένη περιοχή	Συμμετοχή σε πρόγραμμα των ΚΠΕ	Συμμετοχή σε θεματικό δίκτυο	Ανάπτυξη συνεργασίας με άλλα σχολεία
ΝΑΙ	70,1%	28,0%	23,4%	19,6%
ΟΧΙ	24,3%	65,4%	72,0%	77,6%
Δ.Α.	5,6%	6,5%	4,7%	2,8%
Σύνολο	100%	100%	100,0%	100%

Οι επισκέψεις διαφοροποιούνται στατιστικά ανάλογα με τον **τύπο του σχολείου**. Είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες στα Λύκεια με ποσοστό 80,8%, έναντι 71,2% στα Γυμνάσια και 58,6% στα ΤΕΕ ($p < 0,025$, $N=107$). Η διαφοροποίηση αυτή είναι αναμενόμενη με δεδομένο ότι η επίσκεψη, που συνοδεύεται συχνά από πολυήμερη εκδρομή, αποτελεί για το Λύκειο κύριο παράγοντα προσέλκυσης των μαθητών, οι οποίοι συνήθως δεν είναι πρόθυμοι να συμμετάσχουν λόγω των πολλαπλών υποχρεώσεών τους.

Η συμμετοχή σε προγράμματα των ΚΠΕ έδωσε στατιστικά πολύ σημαντικές διαφοροποιήσεις σχετικά με την περιοχή ($p < 0,001$, $N=107$). Συγκεκριμένα το 34,1% των προγραμμάτων στον Πειραιά συνοδεύτηκε με συμμετοχή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα ΚΠΕ έναντι 8% της Δ. Αττικής. Η διαφοροποίηση αυτή θεωρούμε ότι σχετίζεται με εγγενείς δυσκολίες, όπως ο μεγάλος και συχνά αποτρεπτικός χρόνος πρόσβασης των σχολείων της Δ. Αττικής στα ΚΠΕ της Αττικής. Λιγότερο σημαντική διαφοροποίηση προέκυψε σχετικά με το αν ο εκπαιδευτικός **υλοποιεί για πρώτη φορά πρόγραμμα ή όχι** ($p < 0,026$, $N=107$). Σε εκείνα τα προγράμματα που οι εκπαιδευτικοί μετείχαν για πρώτη φορά, το **40%** επισκέφθηκαν ΚΠΕ (έναντι 23,4% των υπολοίπων). Η επίσκεψη σε ΚΠΕ αποτελεί μια ενδιαφέρουσα παιδαγωγική εμπειρία όχι μόνο για τους μαθητές αλλά και για τον άπειρο στην Π.Ε. εκπαιδευτικό, από όπου θα αντλήσει εμπειρίες και πρακτικές.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαφοροποιήσεις που εμφανίζονται στα προγράμματα Π.Ε. σχετικά με τη **συνεργασία του Πανεπιστημίου Αιγαίου** (ΣΠΠΕ). Σε αυτά, η συμμετοχή σε προγράμματα των ΚΠΕ - όπως και η συμμετοχή σε θεματικό δίκτυο - παρουσιάζει πολύ υψηλότερα ποσοστά. Συγκεκριμένα το **60%** των προγραμμάτων αυτών συμμετείχαν σε πρόγραμμα ΚΠΕ έναντι 12,7% των υπολοίπων (στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά $p < 0,000$, $N=107$). Επίσης σε αυτά τα προγράμματα υλοποιήθηκαν περισσότερες συνεργασίες με άλλες σχολικές μονάδες (στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά $p < 0,000$, $N=107$). Συγκεκριμένα το **45,7%** των προγραμμάτων συνεργάστηκε με άλλα σχολεία, έναντι 7% των υπολοίπων. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αιτιολογούνται από το γενικά πιο οργανωμένο σχεδιασμό και προγραμματισμό που ακολούθησαν αυτά τα σχολεία αλλά και την απαιτούμενη μορφή μοριοδότησης.

3.6 Εκπαιδευτικό υλικό στην Π.Ε.

Ο Πίνακας 8 δείχνει ότι οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν στα προγράμματά τους το υπάρχον εκπαιδευτικό υλικό σε ικανοποιητικό βαθμό (79,4%). Φαίνεται όμως, ότι δεν έχουν κατανοήσει πλήρως την έννοια του εκπαιδευτικού υλικού και την συγχέουν με το γενικότερο υποστηρικτικό

Πίνακας 8. Αξιοποίηση Εκπαιδευτικού υλικού

	N	%
ΝΑΙ	85	79,4
ΟΧΙ	21	19,6
Δ.Α.	1	0,9
Σύνολο	107	100,0

και ενημερωτικό υλικό και τη βιβλιογραφία.

Έτσι σε επόμενη ανοικτή ερώτηση, όπου κλήθηκαν αυτοί που απάντησαν θετικά να καταγράψουν το συγκεκριμένο υλικό που χρησιμοποίησαν, το 23,4% απarίθμησε μόνο πληροφοριακό υλικό, ενώ το 21,5% δεν απάντησε (Πίνακας 9).

Πίνακας 9. Ποιο εκπαιδευτικό υλικό αξιοποιήθηκε

N=85	N	%
Εκπαιδευτικό υλικό	36	33,6
Υποστηρικτικό, ενημερ. υλικό - βιβλιογραφία	26	24,3
Δ.Α.	23	21,5
Σύνολο	85	79,4

Στην πραγματικότητα λοιπόν, μόνο το 33,6% χρησιμοποίησε εκπαιδευτικό υλικό με κάποιο τρόπο. Θεωρούμε ότι το ποσοστό αυτό δεν είναι ικανοποιητικό, με δεδομένο ότι υπάρχει διαθέσιμο ικανό και αξιόλογο υλικό, που μπορεί να αξιοποιηθεί ουσιαστικά από τα προγράμματα. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται όχι μόνο περισσότερη πληροφόρηση και ενημέρωση για το υλικό που κυκλοφορεί αλλά και γενικότερη επιμόρφωση για το τι είναι εκπαιδευτικό υλικό και πώς μπορεί να αξιοποιηθεί στα προγράμματα.

Ουσιαστικό ρόλο στην ενημέρωση, διάδοση και παροχή του εκπαιδευτικού υλικού φαίνεται ότι παίζουν οι Υπεύθυνοι Π.Ε. Έτσι σε ερώτηση πολλαπλών απαντήσεων, περισσότεροι από τους μισούς εκπαιδευτικούς (54,1%) δηλώνουν ότι προμηθεύτηκαν το υλικό από αυτούς. Σημαντική πηγή αποτελούν επίσης οι Περιβαλλοντικές Οργανώσεις (35,3%) οι Σχολικές Βιβλιοθήκες (30,6%), τα ΚΠΕ (21,2%) και λιγότερο η αγορά (15,3%) και τα ηλεκτρονικά μέσα (12,9%). Να επισημάνουμε ότι οι απαντήσεις αυτές συμπεριλαμβάνουν γενικά αυτό που οι εκπαιδευτικοί θεωρούν εκπαιδευτικό υλικό (εκπαιδευτικό, υποστηρικτικό, ενημερωτικό, βιβλιογραφία κ.ά.) Με αυτό το δεδομένο, θεωρούμε ότι η κύρια πηγή εκπαιδευτικού υλικού είναι οι Υπεύθυνοι ΠΕ και τα ΚΠΕ, εφόσον όλες οι υπόλοιπες πηγές προμηθεύουν όχι μόνο εκπαιδευτικό αλλά και πληροφοριακό υλικό.

3.7 Ανάπτυξη δράσεων και παρεμβάσεων

Στην αντίστοιχη ερώτηση το 43% των εκπαιδευτικών αναφέρει ότι ανέπτυξε στα πλαίσια του προγράμματος κάποιες δράσεις ή παρεμβάσεις για το περιβάλλον (Πίνακας 10).

Πίνακας 10: Ανάπτυξη δράσεων – παρεμβάσεων

	N	%
ΝΑΙ	46	43,0
ΟΧΙ	49	45,8
Δ.Α.	12	11,2
Σύνολο	107	100,0

Το ποσοστό αυτό κρίνεται μικρό, αν ληφθεί υπόψη ότι οι δράσεις αποτελούν ουσιαστικό και απαραίτητο στοιχείο ενός ολοκληρωμένου προγράμματος. Το ποσοστό αυτό είναι πολύ μικρότερο στην πραγματικότητα και αυτό φαίνεται στην επόμενη ερώτηση, όπου ζητήθηκε από τους εκπαιδευτικούς να αναφέρουν συγκεκριμένα τις δράσεις που ανέπτυξαν.

Όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 11 ο ένας στους τρεις, που ισχυρίζεται ότι ανέπτυξε δράσεις, ανέφερε απλές δραστηριότητες που δεν αποτελούν παρεμβάσεις σε θέματα περιβάλλοντος πχ. εκπαιδευτικές επισκέψεις.

Πίνακας 11: Συγκεκριμενοποίηση δράσης – παρέμβασης

N = 46	N	%
Δράσεις - Παρεμβάσεις	27	25,2
Απλές δραστηριότητες	15	14,0
Δ.Α.	4	3,7
Σύνολο	46	43,0

Παρατηρούμε ότι η δράση και η δραστηριότητα συγχέονται ακόμα από ένα μεγάλο τμήμα εκπαιδευτικών. Τελικά μόνο στο 25% των προγραμμάτων αναπτύχθηκαν δράσεις και παρεμβάσεις.

Φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί που προώθησαν δράσεις είναι αυτοί που έχουν επιμορφωθεί στην Π.Ε. και αυτοί που έχουν σχετική εμπειρία στην υλοποίηση προγραμμάτων. Η ανάλυση των δεδομένων (Πίνακα 12) δείχνει στατιστικά πολύ σημαντικές διαφοροποιήσεις στους **επιμορφωμένους εκπαιδευτικούς** ($p < 0,001$ $N=107$) το **55,1%** των οποίων προωθεί δράσεις ενώ στους μη επιμορφωμένους το ποσοστό δεν ξεπερνά το **20,6**.. Λιγότερο ισχυρή συσχέτιση υπάρχει με **την εμπειρία** στην υλοποίηση προγραμμάτων ($p < 0,029$, $N=107$), όπου το **48,1%** ανέπτυξε δράσεις σε σχέση με το 30% αυτών που υλοποιούσαν για 1^η φορά πρόγραμμα.

Πίνακας 12. Ανάπτυξη δράσεων, επιμόρφωση και υλοποίηση προγράμματος για 1^η φορά ή όχι

Αναπτύξατε δράσεις – παρεμβάσεις	Σύνολο		Έχετε επιμορφωθεί στην Π.Ε.;			Υλοποιείτε για 1 ^η φορά πρόγραμμα;						
			ΝΑΙ	ΟΧΙ	Δ.Α.	ΝΑΙ	ΟΧΙ					
ΝΑΙ	46	43,0%	38	55,1%	7	20,6%	1	25%	9	30%	37	48,1%
ΟΧΙ	49	45,8%	24	34,8%	24	70,6%	1	25%	14	46,7%	35	45,5%
Δ.Α.	12	11,2%	7	10,1%	3	8,8%	2	50%	7	23,3%	5	6,5%
Σύνολο	107	100%	69	100%	34	100%	4	100%	30	100%	77	100%

3.8 Αξιολόγηση

Από τα στοιχεία του Πίνακα 13 προκύπτει, ότι οι εκπαιδευτικοί που υλοποίησαν πρόγραμμα έκαναν κάποια αξιολόγηση σε ποσοστό 59,8%. Η αξιολόγηση αυτή ήταν κυρίως διαμορφωτική (90,8%). (Η έρευνα διεξήχθη λίγο πριν την ολοκλήρωση υλοποίησης των προγραμμάτων). Ως τρόποι αξιολόγησης υπερισχύουν η συζήτηση (22,4%) και το ερωτηματολόγιο (16,8%). Από το 37,4% των εκπαιδευτικών που δεν έκαναν αξιολόγηση, το 12,1% ισχυρίζεται ότι θα κάνει μόνο τελική αξιολόγηση. Η αξιολόγηση διαφοροποιείται στατιστικά ανάλογα με την **επιμόρφωση** ($p < 0,011$ $N=107$). Συγκεκριμένα το **68,1%** των εκπαιδευτικών που είχαν επιμόρφωση στη Π.Ε. έκανε κάποια αξιολόγηση του προγράμματος, έναντι 44,1% αυτών που δεν είχαν.

Πίνακας 13. Αξιολόγηση του προγράμματος

	N	%
ΝΑΙ	64	59,8
ΟΧΙ	40	37,4
ΔΑ	3	2,8
Σύνολο	107	100,0

3.9 Ο ρόλος του Υπευθύνου Π.Ε.

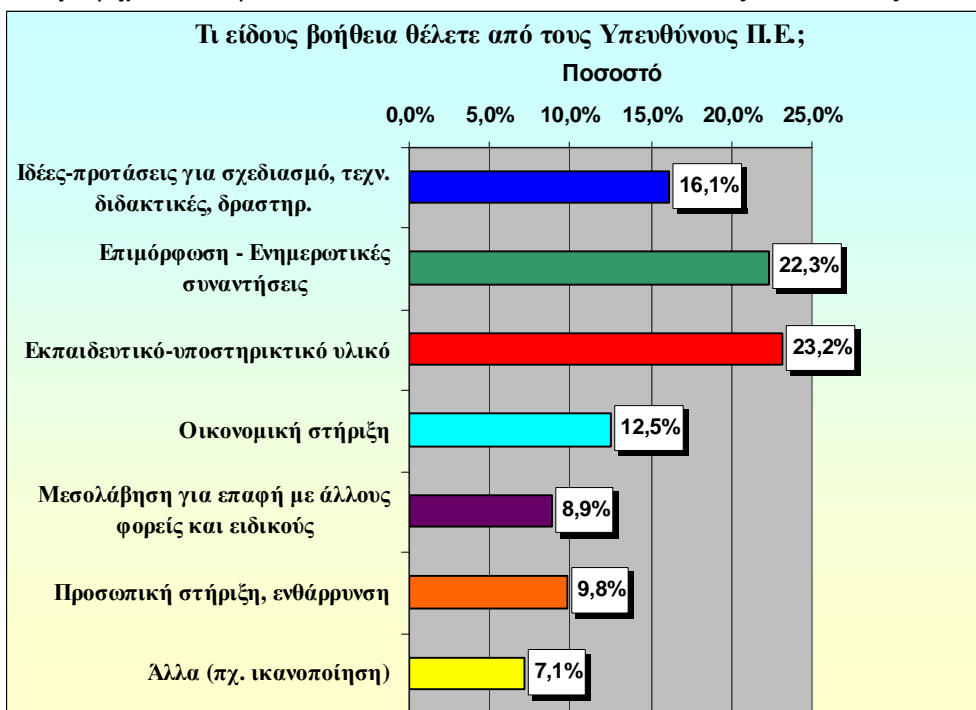
Στην ερώτηση του «ποια μορφή συνεργασίας με τον Υπεύθυνο Π.Ε. προτιμάτε περισσότερο;» (Πίνακας 14), στην οποία οι εκπαιδευτικοί είχαν δυνατότητα για 2 εναλλακτικές απαντήσεις, η πλειοψηφία τους (71%) δίνει προτεραιότητα στην επίσκεψη του Υπευθύνου Π.Ε. στο χώρο του σχολείου με δεύτερη προτίμηση (60,7%) τις συγκεντρώσεις για ανταλλαγή απόψεων με εκπαιδευτικούς άλλων σχολικών μονάδων που υλοποιούν πρόγραμμα Π.Ε. ίδιας ή συναφούς θεματολογίας. Θεωρούμε ότι η επίσκεψη του Υπευθύνου Π.Ε. στο σχολείο και η επαφή του τόσο με τη Διεύθυνση και το Σύλλογο Διδασκόντων όσο και με την περιβαλλοντική ομάδα, διευκολύνει την πορεία του προγράμματος και ενισχύει τη θέση της Π.Ε. μέσα στη σχολική κοινότητα.

Πίνακας 14. Μορφή συνεργασίας που θέλουν οι εκπαιδευτικοί με τον Υπεύθυνο Π.Ε.

N=107	ΝΑΙ (%)	ΟΧΙ (%)
Προσωπική επαφή στο γραφείο του Υπευθύνου	20,6	79,4
Επίσκεψη του Υπευθύνου Π.Ε. στο σχολείο	71,0	29,0
Συγκεντρώσεις και ανταλλαγή απόψεων με άλλους εκπαιδευτικούς	32,7	67,3
Συγκεντρώσεις και ανταλλαγή απόψεων με άλλους εκπαιδευτικούς που υλοποιούν πρόγραμμα με παρόμοιο θέμα	60,7	39,3

Από τους 107 εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα, στην ανοικτού τύπου ερώτηση «Τι είδους βοήθεια θέλετε από τους Υπεύθυνους Π.Ε.», απάντησαν οι 76. Οι συνολικές όμως απαντήσεις ανέρχονται σε 112, διότι 32 από τους ερωτηθέντες έδωσαν παραπάνω από 1 απάντηση. Οι απαντήσεις συγκρίθηκαν και ομαδοποιήθηκαν στις κατηγορίες που αναφέρονται στο Γράφημα 3. Σύμφωνα με αυτές, προτεραιότητα δίνεται στην παροχή εκπαιδευτικού - υποστηρικτικού υλικού (23,2%), στην επιμόρφωση - ενημερωτικές συναντήσεις από τους Υπεύθυνους (22,3%) ενώ το 16,1% συγκεκριμενοποιεί ακόμη περισσότερο αυτή τη βοήθεια σε ιδέες και προτάσεις που αφορούν στο σχεδιασμό του προγράμματος, τις διδακτικές τεχνικές, τις δραστηριότητες κλπ. Μέσα από αυτές τις απαντήσεις αναδεικνύεται σαφώς ο καθοδηγητικός - επιμορφωτικός ρόλος του Υπευθύνου Π.Ε.

Γράφημα 3. Βοήθεια που θέλουν οι εκπαιδευτικοί από τους Υπεύθυνους Π.Ε.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι αποδεκτό σήμερα, ότι τα δυο βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η υλοποίηση προγραμμάτων Π.Ε. στο σχολείο αφορούν το επίπεδο ποιότητας και την έλλειψη σχολικού χρόνου για τη διεξαγωγή τους.

Μέσα από την παρούσα έρευνα ανεδείχθησαν προβλήματα και αδυναμίες που σχετίζονται με την ποιότητα των προγραμμάτων που υλοποιούνται στα σχολεία. Πιο συγκεκριμένα:

- Ένα τμήμα 20,6% των εκπαιδευτικών επιλέγει το θέμα χωρίς τη συμμετοχή της περιβαλλοντικής ομάδας.
- Μόνο το 22,4% των εκπαιδευτικών θέτει στόχους ισοκατανεμημένους και στις τρεις κατηγορίες στόχων, ενώ υπάρχει μια τάση υιοθέτησης γνωστικών κυρίως στόχων.
- Οι καινοτόμες διδακτικές τεχνικές πέραν των καθιερωμένων (βιβλιογραφική έρευνα, μελέτη πεδίου, συζήτηση, επισκόπηση απόψεων) εφαρμόζονται σε μικρά ποσοστά. Σε αρκετές περιπτώσεις το θέμα προσεγγίζεται κυρίως βιβλιογραφικά.
- Μικρός αριθμός σχολείων, που υλοποιούν πρόγραμμα Π.Ε. συνεργάζεται με την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Σε μικρά ποσοστά κυμαίνεται επίσης η συνεργασία μεταξύ των σχολείων.
- Το ποσοστό των περιβαλλοντικών ομάδων και των εκπαιδευτικών που αξιοποίησαν κάποιο εκπαιδευτικό υλικό παραμένει σε χαμηλό επίπεδο (33,6%).
- Χαμηλό παραμένει επίσης το ποσοστό των περιβαλλοντικών ομάδων (25,2%) που αναπτύσσει δράσεις - παρεμβάσεις στα προγράμματα.
- Υπάρχουν τέλος συγχύσεις στους εκπαιδευτικούς σχετικά με τις έννοιες δράση - δραστηριότητα καθώς επίσης και στον προσδιορισμό του εκπαιδευτικού υλικού.

Κύριος στόχος της εκπαιδευτικής πολιτικής για την Π.Ε. στην παρούσα φάση παραμένει η **βελτίωση της ποιότητας της Π.Ε. στο σχολείο.**

Προς την κατεύθυνση αυτή χρήσιμα και ενδιαφέροντα στοιχεία αναδείχθηκαν από τις συσχετίσεις, που έγιναν μεταξύ των εξαρτημένων και ανεξάρτητων μεταβλητών (ερωτήσεις που αφορούσαν το προφίλ των εκπαιδευτικών), όπου προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις. Πιο συγκεκριμένα:

- Από τους εκπαιδευτικούς που έχουν υλοποιήσει ξανά πρόγραμμα μόνο το 14,3% αποφασίζουν το θέμα οι ίδιοι. Μάλιστα όλοι οι εκπαιδευτικοί με μεγάλη εμπειρία στην υλοποίηση προγραμμάτων, συναποφασίζουν το θέμα του προγράμματος μετά από συζήτηση με την περιβαλλοντική ομάδα.
- Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών που έθεταν στόχους και στους 3 τομείς ήταν εκπαιδευτικοί με επιμόρφωση (27,5% έναντι 8,8% μη επιμορφωμένων. Εκπαιδευτικοί μάλιστα με μεγάλη διάρκεια επιμόρφωσης έθεταν σε μεγάλα ποσοστά (75% - 100%) ψυχοκινητικούς στόχους, οι οποίοι συνδέονται άμεσα με τις δράσεις και παρεμβάσεις.
- Η πλειοψηφία των επιμορφωμένων εκπαιδευτικών αναπτύσσει δράσεις - παρεμβάσεις στα πλαίσια του προγράμματος (55,1%) έναντι ποσοστού 20,6% των μη επιμορφωμένων. Επίσης οι εκπαιδευτικοί με εμπειρία αναπτύσσουν περισσότερο δράσεις (48,1%) σε σχέση με το 30% των μη έμπειρων εκπαιδευτικών.
- Τέλος, εκπαιδευτικοί με επιμόρφωση στην Π.Ε. έχουν προβεί σε κάποια αξιολόγηση του προγράμματος (68,1%) έναντι ποσοστού 44,1% των μη επιμορφωμένων εκπαιδευτικών.

Δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις που να συσχετίζουν ουσιαστικά την ποιότητα των προγραμμάτων με το φύλο, την περιοχή, τον τύπο σχολείου, την ειδικότητα, το είδος πτυχίου.

Συμπερασματικά καταλήγουμε ότι η ποιότητα των προγραμμάτων συνδέεται άμεσα με το **βαθμό επιμόρφωσης και εμπειρίας των εκπαιδευτικών** της παιδαγωγικής ομάδας. Η επιμόρφωση αποτελεί προτεραιότητα για την ποιοτική αναβάθμιση των προγραμμάτων και ιδιαίτερα η

επιμόρφωση σε παιδαγωγικά και περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως άλλωστε διατυπώνεται ως αίτημα από την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα. Οι ίδιοι εκπαιδευτικοί μάλιστα υποστηρίζουν στη πλειοψηφία τους (75%), ότι η επιμόρφωση τους βοήθησε από πολύ έως πάρα πολύ για να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του προγράμματος.

Άλλωστε, η επιμόρφωση αναδύεται και ως επιτακτική ανάγκη στα πλαίσια της Εκπαίδευσης για την Αειφορία, η οποία, ως «αγωγή του ενεργού πολίτη» (Φλογαίτη 2003), προϋποθέτει την υιοθέτηση διδακτικών τεχνικών που θα προάγουν την κριτική σκέψη των μαθητών και θα τους καθιστούν ικανούς να αντιλαμβάνονται - στο βαθμό που τους επιτρέπει η ηλικία και το κοινωνικό τους υπόβαθρο - τα πολύπλοκα και αλληλένδετα ζητήματα/προβλήματα που απασχολούν τις σημερινές κοινωνίες.

Η συζήτηση, τα παιχνίδια ρόλων, η ανάλυση και διασαφήνιση αξιών κλπ., διδακτικές τεχνικές που φέρνουν στο επίκεντρο τη συνομιλία, το «συνδιαλέγεσθαι» μεταξύ των μαθητών, οφείλουν να εμπλουτίσουν τα προγράμματα με παράλληλη ουσιαστική μείωση του βιβλιογραφικού τους χαρακτήρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γεωργόπουλος Α. - Τσαλίκη Β., (1993), *Περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα.
2. Καλαϊτζίδης Δ. - Ουζούνης Κ., (2000), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*, Σπανίδης, Ξάνθη.
3. Μάναλης Π. – Μαργαρίτη Σ. – Σούρμπη Α. – Πλατανιστιώτη Σ. – Μακρίδης Γ., (2005), *Ο παράγων «χρόνος» στα σχολικά προγράμματα Π.Ε.*, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Σχολικών Προγραμμάτων Π.Ε., σ. 413 – 422.
4. Παπαδημητρίου Β., (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο*, Τυπωθείτω, Δαρδανός Γ., Αθήνα.
5. Παρασκευόπουλος Ι. Ν., (1993), *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*, Αθήνα, τόμος 2, σελ. 97 - 126.
6. Συμπεράσματα Ομάδων Εργασίας, (2000), *Πανελλήνιο Θεματικό Συνέδριο Π.Ε.: Εμπειρίες και προοπτική της Π.Ε. στην Ελλάδα, Κλειτορία 4-5 Σεπτεμβρίου*, ΚΕΜΕΤΕ – ΟΛΜΕ.
7. Φλογαίτη Ε. (2006), *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
8. Φουσέκη Ε. (2005), *Το είναι και το έχειν στα προγράμματα Π.Ε. – Εμπειρική έρευνα και μια κατάθεση εμπειρίας*. Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Σχολικών Προγραμμάτων Π.Ε., σελ. 756 – 765.